

Recensioner

Livets mening: Frågan och svaren

Red. Tomas Brytting

Appell Förlag 2020. 336 s. ISBN 978-91-984961-0-9

Boken *Livets mening: Frågan och svaren* är drygt 300 sidor lång och består av nio kapitel, inklusive inlednings- och avslutningskapitlen. Ingen av bokens sex författare är filosofer, men de är alla verksamma inom angränsande områden som teologi, etik, livsåskådningsvetenskap och religionssociologi.

”Frågan”

Enligt Tomas Brytting (bokens redaktör) är syftet med boken ”att undersöka vad frågan om livets mening egentligen handlar om och presentera några olika svar som frågan kan ge upphov till. Vi som har skrivit boken har velat skapa en smula ordning och reda i detta komplexa tema. Förhoppningsvis har bokens olika bidrag, vart och ett på sitt sätt, medverkat till det” (s.300). Författarna lyckas tyvärr inte alls leva upp till denna målsättning, utan boken bidrar snarare till en ökad oordning och oreda på området. Att det finns en enda livsmeningsfråga som har en egentlig innebörd är till exempel ett tveksamt antagande, och ingen av författarna försöker ens formulera frågan. Själv tänker jag att det finns åtminstone två olika livsmeningsfrågor om vi har det individuella människolivet i åtanke, snarare än universums eller mänsklighetens existens. Den första frågan är om våra liv har någon mening, och den andra är vilken denna mening i så fall är. Båda dessa frågor är i stort behov av precisering, och vissa filosofer har till och med hävdad att frågorna själva är meningslösa (se Radovic 2012). Det är därför viktigt att fundera över hur de båda frågorna ska tolkas innan vi försöker besvara dem.

Det finns åtminstone sex möjliga tolkningar av livsmeningsfrågorna, åtminstone av den andra frågan (se Brülde 2010, 2012a): syftestolkningen, uppgiftstolkningen, värdetolkningen, två olika normativa tolkningar samt meningsfullhetstolkningen. I den första tolkningen handlar frågan om huruvida det finns något högre syfte med livet och vilket detta syfte i så fall är. I den andra tolkningen är frågan om jag har eller

kan finna någon livsuppgift och vilken denna livsuppgift i så fall är. I den tredje tolkningen handlar livsmeningsfrågorna om vad som ytterst gör livet värt att leva och om det är möjligt att leva ett liv med hög kvalitet. Den första av de två normativa tolkningarna är hur vi bör leva våra liv i moralisk mening, och frågan om livets mening betraktas då som synonym med frågan om det moraliskt goda livet. Men livsmeningsfrågan kan även uppfattas som synonym med den övergripande livsfrågan, nämligen den icke-moraliska normativa frågan om hur (återstoden av) våra liv ska levas. Den formulering av frågan som jag själv finner mest intressant är vad som gör ett liv meningsfullt, eventuellt med tillägget "för den som lever det". Denna fråga kan inte reduceras till någon av de fem första frågorna. Både högre syften och livsuppgifter kan till exempel göra våra liv mer meningsfulla (om de finns), men det är orimligt att förutsätta att ett meningsfullt liv måste handla om dessa saker: vi kan inte utesluta på förhand att våra liv kan vara fullt meningsfulla även i avsaknad av en Gud som har en plan med våra liv. Frågan om det meningsfulla livet kan inte heller reduceras till frågan om det goda livet eller till frågan om hur vi bör leva våra liv, i moralisk eller icke-moralisk mening. Vi kan till exempel inte utan vidare förutsätta att frågan om det meningsfulla livet måste handla om vad som gör mitt liv gott *för mig själv*, ett liv kan också vara meningsfullt i kraft av vad man gör för andra eller för världen i stort, oavsett om detta gör ens eget liv bättre.

En fördel med att formulera livsmeningsfrågan på detta sätt är att den blir så pass öppen att den kan passa både troende och ateister. Denna formulering gör emellertid att den första av de två livsmeningsfrågorna tenderar att falla bort, nämligen frågan om livet alls har någon mening. Man kan naturligtvis fråga sig om det finns någon poäng med att ägna sig åt meningsfullhetsfrågan, eller om de övriga fem frågorna är tillräckliga. Det faktum att de livsfilosofiska frågorna sällan eller aldrig formulerades i termer av mening förrän på 1830-talet kan möjligen ses som ett tecken på att frågan är överflödigt, men själv anser jag att frågan fångar något som de övriga frågorna inte fångar, och i Brülde (2010) argumenterar jag för att ett genomtänkt svar på den övergripande livsfrågan bland annat kräver att vi reflekterar över vilket slags liv som är mest meningsfullt. Men kategorin livsmening verkar alltså vara ganska ny historiskt sett, och det är långt ifrån självklart att människor har reflekterat över livets mening i alla tider, vilket Brytting verkar anse. Vi har nog alltid försökt begripa vad som sker, de flesta av oss vill ha ett gott liv och vissa av oss kanske grannar över hur vi ska leva våra liv, men

därför följer inte att vi alla har en uppfattning om livets mening eller att vi ens intresserar oss för ämnet.

De olika tolkningarna måste hur som helst hållas isär, och närhelst man påstår saker om livets mening bör man tydligt redovisa vilken tolkning man har i åtanke och gärna också varför man anser att den är viktig. Tolkningarna ovan redovisas pliktskyldigt av Carl-Reinhold Bråkenhielm (i kapitel 4), men ingen av bokens författare använder sig av dem på något systematiskt sätt. Mats J. Hansson (som har skrivit kapitel 5) verkar till exempel vara omedveten om att han rör sig fram och tillbaka mellan flera olika tolkningar: ibland verkar han ha den övergripande livsfrågan i åtanke, men vid andra tillfällen tänker han snarare på livskvalitetsfrågan (om det finns objektiva prudentiella värden) eller på vad som är moraliskt påbjudet (om det finns en objektiv moral). Erik Blennberger (författare till kapitel 8) redovisar tydligt att han har livskvalitetstolkningen i åtanke, men ger inga skäl till varför frågan bör betraktas som en livsmeningsfråga. Vissa av resonemangen i boken faller dessutom utanför alla mina sex tolkningar, och kopplingen till livsmeningsfrågorna är ofta svaga eller obefintliga. Johan Gärde (författare till kapitel 2) verkar i hög grad vara intresserad av normer och värderingar i största allmänhet (våra "värdesystem"), Bråkenhielm diskuterar även meningen med annat än individuella människoliv, som universums existens, och Hansson är delvis inne på metaetiska frågor, som om det finns en "objektiv moral". Susanne Wigorts Yngvesson fokuserar (i kapitel 6) mer på "lidandets mening" än på om lidandet kan vara meningsskapande: den centrala frågan är inte om ett visst mått av lidande kan bidra till ett mer meningsfullt liv utan huruvida smärta och annat lidande kan tillskrivas en "mening" som gör dem lättare att uthärda, till exempel genom att man försöker göra dem begripliga för sig själv eller genom att tillskriva dem ett positivt instrumentellt värde.

Att man inte skiljer tillräckligt noga mellan olika tolkningar av livsmeningsfrågorna går också ut över den empiriska undersökning som flera av bokens författare hänvisar till. I den intervjuguide som presenteras i slutet av boken framgår det att man har frågat respondenterna hur man tänker kring livets mening, hur ofta man tänker på frågan om livets mening samt om man anser att det är en viktig fråga. Här finns det en betydande risk att respondenterna tolkar frågan på så olika sätt att deras svar inte kan betraktas som svar på en och samma fråga (vilket blir ganska uppenbart när man läser kapitlet "Livsmeningar i Sverige"), och man kan därför fråga sig vilket värde undersökningen egentligen har.

Om man misstänker att människor uppfattar termer som "livsmening", "lycka" och "hälsa" på radikalt olika sätt är det riskabelt att ställa alla sina frågor i dessa termer. Då är det bättre att först tolka frågan, för att sedan ställa mer precisa frågor till sina respondenter. Inom lyckoforskningen frågar man till exempel sällan människor hur lyckliga de är, utan snarare hur tillfreds de är med sina liv eller hur bra de mår.

"Svaren"

Syftet med boken är emellertid inte bara "att undersöka vad frågan om livets mening egentligen handlar om" utan också att "presentera några olika svar som frågan kan ge upphov till". Boken är en besvikelse även på denna punkt: man finner nästan inga svar alls på de olika livsfrågorna, och i den mån författarna försöker ge sådana svar är de genomgående filosofiskt ointressanta. Det finns åtminstone två huvudskäl till detta. Det första skälet är att de åsikter som uttrycks ofta är oklara och i behov av precisering. Detta beror delvis på att centrala begrepp inte definieras, vilket är särskilt störande när de används på ett sätt som avviker från hur de brukar användas inom den analytiska filosofin. Ett exempel på detta är distinktionen mellan subjektivism och objektivism, som enligt den gängse användningen av dessa termer (på livsmeningsområdet) handlar om i vilken grad meningsfullheten hos mitt liv är beroende av mina egna föreställningar och attityder. Som subjektivist anser man att meningsfullheten hos våra liv är helt och hållet beroende av hur vi själva förhåller oss till saker och ting, till exempel vad vi själva tänker, tycker, vill eller väljer. Om man förnekar detta är man objektivist. Som objektivist kan man alltså lägga stor vikt vid våra känslor och förhållningssätt, men man tillmäter även olika objektiva förhållanden en viss betydelse. Hur dessa begrepp används i boken är emellertid oklart: Bråkenhielm verkar till exempel inte skilja mellan subjektivism och individualism, det framgår sällan tydligt att subjektivismen är fullt förenlig med en altruistisk hållning, och Hansson verkar blanda samman objektivism med både universalism och realism. Ett annat exempel är begreppet lidande. Wigorts Yngvessons kapitel om lidandets mening hade tjänat på en definition av begreppet, som gör det tydligt hur relationen ser ut mellan lidande och annat obehag (som smärta och sorg), eller mellan lidande och yttre motgångar och svårigheter. En sådan definition är kanske inte så viktig när man undersöker hur den intensiva smärta som kan beledsaga vissa sjukdomar bäst ska hanteras, men väl när man undersöker om lidande kan göra våra liv mer meningsfulla genom att

bidra till den personliga utvecklingen eller göra det lättare för oss att "finna glädje i det enkla". Ett tredje exempel är begreppet "existentiell identitet", som har en viktig roll i Blennbergers objektivistiska teori om livskvalitet. Blennberger påstår (i kapitel 8) att det finns fem objektiva prudentiella värden, nämligen kärlek, livsglädje, frihet, kunskap och insikt samt existentiell identitet, men tyvärr är det väldigt oklart vad som menas med "existentiell identitet" och vari dess finala värde kan tänkas bestå, till exempel om tanken är att det har "objektivt egenvärde" för oss att reflektera över existentiella frågor eller att tro på Gud. Detta är särskilt olyckligt eftersom det handlar om ett värde som inte finns med i några tidigare pluralistiska teorier.

Men att de åsikter som uttrycks ofta är oprecisa beror inte enbart på att de ingående begreppen är oklara. De föreställningar om livets mening man hänvisar till i boken är ibland luddiga av andra skäl. När Gärde talar om naturen eller miljön som saker som kan ge människors liv mening säger han till exempel inte ett ord om på vilket sätt detta kan tänkas ske. Är det att vistas i naturen eller att kämpa för en bättre miljö som skapar livsmening, eller något annat? Och det är fullt möjligt att Wigorts Yngvesson har rätt i att en Gudstro kan göra det lättare att uthärda en svår smärta, men man vill som läsare gärna veta lite mer om hur mekanismerna kan tänkas se ut.

Det andra huvudskälet till att de "svar" som presenteras i boken saknar filosofiskt intresse är att de åsikter som figurerar i boken sällan eller aldrig backas upp av några argument. Hanssons försvar för objektiva värden och en objektiv moral är ett exempel på detta. Blennbergers tes att det finns fem objektiva prudentiella värden är ett annat exempel. Objektivistiska pluralister som Aristoteles, Karl Marx, Sigmund Freud, Abraham Maslow, Thomas Nagel, Robert Nozick, James Griffin och Martha Nussbaum har inte betraktat "existentiell identitet" som ett objektivt finalt värde, men flera av dem har lyft fram värden som saknas på Blennbergers lista, exempelvis verksamheter som teoretisk kontemplation eller skapande, "achievement", moraliskt handlande, vänskapsrelationer, hur man är och fungerar som person (till exempel att vara "verksam i enlighet med dygden") eller olika typer av personlig utveckling. Finns det några argument för att alla dessa värden ska utelämnas, för att Blennbergers fem objektiva värden har en annan status? Blennberger själv hänvisar till "den egna känslan och eftertanken" och förnekar att det finns "tvingande skäl", som om detta vore de enda två alternativen. Menar han att all rationell argumentation är omöjlig på detta område?

Är det därför som han inte heller bemödar sig om att bemöta några av de argument som har riktats mot den objektivistiska pluralismen från hedonistiskt och preferentialistiskt håll?

Vad författarna väljer att inkludera respektive exkludera i sina framställningar framstår genomgående som godtyckligt. Många av de tankar och frågor som figurerar i den filosofiska diskussionen om livets mening nämns inte alls på bokens 300 sidor. Det finns till exempel ingen systematisk diskussion alls av huruvida meningsfullhetsfrågan kan ha olika svar för olika människor eller om det är möjligt att missta sig rörande hur meningsfullt eller meningslöst det egna livet är. Författarna har inte heller något att säga om huruvida ett liv kan vara meningsfullt i kraft av att de verksamheter och projekt som detta liv innehåller är meningsfulla, eller om en verksamhet kan vara meningsfull i kraft av att den är riktad mot ett värdefullt mål eller därför att den ger personen möjligheter att utvecklas. Frågan om vilken betydelse det har att ingå i ett större sammanhang eller vilka typer av större sammanhang som kan vara meningsskapande för dem som ingår i dem behandlas inte heller, liksom frågan om vad det innebär att leva ett autentiskt liv eller om liv som framlevs på ett autentiskt och autonomt sätt (allt annat lika) är mer meningsfulla (se vidare Brülde 2010, 2012a, 2012b, 2012c, 2019). Istället för att knyta an till befintlig forskning kör författarna "sitt eget race". Brytning försöker till exempel formulera tio dimensioner som tillsammans utgör en uppfattning om livets mening, där fokus ligger på frågor som om man kan formulera livsmeningen i ord, om man söker den i sitt inre eller i det yttre, hur man ser på lidandets mening, vad man tycker gör livet värt att leva och i vilken grad man anser att livsmeningen är möjlig att påverka. Jag har sällan skådat ett mer godtyckligt urval av frågor. Detsamma gäller de fem filosofiska frågor Bråkenhielm ställer i kapitel 4 – varför valde han just dessa? – och de sex "paradigm" som Gärde presenterar i kapitel 2. I båda dessa fall rör det sig om extremt godtyckliga urval av alla de möjligheter som finns.

Bristen på klara frågeställningar, tydliga teser och rationella argument gör att de flesta kapitlen framstår som röriga och ostrukturerade, och detta gäller i ännu högre grad boken som helhet. Författarna har också stora svårigheter att hålla sig till saken. Boken är full av långa och omständliga utvecklingar, ofta i form av idéhistoriska fragment och irrelevanta hänvisningar till tidigare tänkare. Jag ser detta som ett tecken på att man själv inte riktigt vet vilken fråga man försöker besvara, och att det helt enkelt inte finns någon sak att hålla sig till. Det bidrag boken ger till fi-

losofisk teori måste därför betraktas som obefintligt, och detsamma gäller bokens bidrag till den empiriska samhällsvetenskapliga forskningen. Som lärobok eller introduktion till ämnet är boken rent skadlig. Det enda bidraget som begränsar sig till en tydlig frågeställning är Blennbergers, men kopplingen till den befintliga filosofiska diskussionen om livskvalitet ("well-being") är så svag att inte ens detta kapitel fungerar som en introduktion. Frågan blir då om boken kan ha värde på något annat sätt, exempelvis som inspiration för den som grubblar över hur livet ska levas och tar de existentiella frågorna på allvar. Jag har svårt att tro det. Man kan alltid hoppas att den instruktion om hur konstruktiva samtal om livets mening ska bedrivas som Brytting förmedlar i slutkapitlet kan vara till nytta för någon, men även detta kan tyvärr betvivlas.

Bengt Brülde

Litteratur

- Brülde, Bengt. 2010. *Hur viktigt är det att vara lycklig?* Stockholm: Bonnier Existens.
- Brülde, Bengt. 2012a. "Livsmeningsfrågorna och vad man bör tänka på när man försöker besvara dem". I *Livets mening*, red. Filip Radovic, s. 27–46. Lund: Studentlitteratur.
- Brülde, Bengt. 2012b. "Innehållsteorier: tanken att ett liv är meningsfullt i kraft av sitt innehåll". I *Livets mening*, red. Filip Radovic, s. 47–76. Lund: Studentlitteratur.
- Brülde, Bengt. 2012c. "Centrala livsmål, större sammanhang och 'rätt' förhållningssätt". I *Livets mening*, red. Filip Radovic, s. 77–98. Lund: Studentlitteratur.
- Brülde, Bengt. 2019. *Lev hela livet: Filosofiska tankar om ett gott och meningsfullt åldrande*. Stockholm: Fri Tanke.
- Radovic, Filip. 2012. "Är livsmeningsfrågorna tvivelaktiga?" I *Livets mening*, red. Filip Radovic, s. 203–20. Lund: Studentlitteratur.

Tänkandets natur

Tim Bayne. Översättning: Robert Callergård
Fri Tanke 2017. 184 s. ISBN 978-91-87935-06-0

Författaren till denna bok är filosofiprofessor vid Monash University, det största universitetet i Australien. Bokens engelska titel är *Thought: A Very Short Introduction*.

Inledningsvis påpekar Bayne att ordet "tänkande" kan syfta på åtminstone tre olika saker, nämligen *förmågan* att tänka, de *tankar* (eller